

Emajõe-äärses Academia Gustavianas peetud oratsioon vetest

Kaarina Rein

Teesid: Loodusteaduslikud disputatsioonid 17. sajandil Tartus rajatud Academia Gustavianas tuginesid paljuski Aristoteelse filosoofiale. Üks seal käsitletud teemasid oli neli elementi – õhk, tuli, vesi ja maa. Kõige rohkem väideldi Tartus maa ja õhu üle. Kummastki elemendist on teada kolm disputatsiooni, tulest vaid üks. Vee kohta disputatsioone ei olnud, kuid 1637. aastal peeti Tartus oratsioon ehk akadeemiline kõne „De aquis“ („Vetest“). Selle esitaja Petrus Langius toetus oma kõnes nii piiblile, antiikautoritele kui ka oma kaasaja teadmistele ja isiklikule kogemusele. Academia Gustavianas peetud oratsioon peegeldab üldisemalt varauusaegset suhtumist vee olemusse.

Võtmesõnad: neli elementi, varauusaegsed oratsioonid ja disputatsioonid, loodusteadused Academia Gustavianas, vesi varauusajal

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v30i37.27258>

Teooria neljast iseseisvast algainest – maast, veest, õhust ja tulest – esitas esimesena Sitsiilia päritolu Empedokles (u 490–430 eKr) ja loodusteaduslikus mõtlemises püsis see käsitlus peaaegu uusaja alguseni (Salumaa 2023, 44). Ka Aristoteles nägi kogu füüsilist olemist neljast elemendist kantuna ja kirjutas neist oma teostes „Meteoroloogia“, „Taevast“, „Tekkimisest ja hävimisest“ jt. Aristoteelse järgi on maailma keskpunkt kera-kujuline liikumatu Maa, mida ümbritseb kõigepealt vee sfäär, järgneb õhu sfäär ja viimaks tule sfäär. Nendest neljast elemendist koosneb omakorda kõik, mis maailmas olemas on (sammas, 143–144). Aristoteelse „Metafüüsika“ viiendas raamatus antud definitsiooni, mille kohaselt element on see, millest asi algselt koosneb ning mis on temas immanentne ja vormi poolest jagamatu, arendas keskajal edasi Aquino Thomas (1225–1274). Tema selgituste kohaselt ei saa elementi küll jagada osadeks, mis on tema liigist erinevad, kuid neid saab jagada kvantitatiivselt osadeks, mis jäävad samaliigilisteks (Bobik 2006, 49–51).

Mõni sajand hiljem elanud Šveitsi loodusteadlase ja arsti Paracelsuse (1493–1541) kirjutis „Nümfidest, sülfidest, pügmeedest, salamandritest ja teistest vaimolenditest“ („De Nymphis, Sylphis, Pygmaeis, Salamandris et Caeteris Spiritibus“, 1566) vaatles elementaarvaime ehk loodusvaime. Nümfid elasid vees, kuid toituisid maast ja õhust, sülfid elasid õhus, kuid toituisid maast ja veest, pügmeed ehk gnoomid elasid maa sees, kuid toituisid veest ja tulest, ning salamandrid elasid tules, kuid toituisid õhust ja maast. Neil olenditel ei olnud hinge, kuid nad võisid selle omandada abielusakramendi kaudu, abielludes inimesega (Willard 2020, 156–157).

Elementide käsitlus ei püsinud varauusajal siiski muutumatuna. Paracelsus kirjutas küll elementaarvaimudest, kuid loobus nelja elemendi teooriast ja nägi alprintsii-pidena hoopis väävlit, elavhõbedat ja soola (Paracelsus 1998, 74; Moran 2006, 72). Seevastu Wittenbergi ülikooli meditsiiniprofessori Daniel Sennerti (1572–1637) arvates koosnesid need omakorda ikkagi neljast elemendist: maast, õhust, veest ja tulest (Kallinen 1995, 128). Flaami arst Jan Baptist van Helmont (1580–1644) aga kritiseeris nelja elemendi doktriini, tema jaoks olid elemendid vaid õhk ja vesi (Pagel 2002, 49). Selle, et õhk omakorda koosneb hapnikust ja lämmastikust ning vesi hapnikust ja vesinikust, tegi Prantsuse keemik Antoine Lavoisier (1743–1794) kindlaks alles 18. sajandil.

Ent asjade algeid otsisid vanakreeka filosoofid juba enne Empedoklest ning 6. sajandil elanud Thales Mileetosest (u 624–545 eKr) pidas põhisubstantsiks vett (Blackburn 2002, 445). Vesi oli ka piiblis olemas juba esimesel loomispäeval kui ürgaine (1Ms 1:2). Platon ja Aristoteles nägid vett ja maad põhielementidena, millest maailm koosneb (Starkey 2020, 29). Aristoteles on oma „Meteoroloogia“ esimeses raamatus kirjeldanud sademeid (vihma, lund, rahet), udu, pilvede, kaste ja härmatise moodustumist ning esimese raamatu lõpus ja teise alguses ka veekogusid (jõgesid, merd, ookeani) – kuidas need moodustuvad, kliimat mõjutavad ning millest sõltub mere soolasus. Kolmandas raamatus on juttu vikerkaarest (Aristoteles 1952). Seega vett vaadeldakse „Meteoroloogias“ laiemas ilma- ja kliimakäsitluse kontekstis.

Hippokratese traktaat „Õhust, veest ja elupaikadest“ (400 eKr) osutas seosele keskkonna ja inimeste loomuse vahel. Muuhulgas mõjutasid autori sõnul inimeste kehaehitust ja iseloomu ka paikkonna vee omadused – kas see on soine, pehme või kare (Hippokrates [1923] 1984, 70–71).

Piiblis võis vett näha kui vaenulikku ja ohtlikku elementi, mis põhjustab uputusi, kuid samas muutis vesi maa viljakaks (Starkey 2020, 55). Vesi samaaegselt lahutas ja ühendas inimesi, luues küll nende vahele vahemaad, ent tuues inimesed kokku jõgedele, allikatele ja kaevude juurde (Classen 2018, xiii). Joogina oli vesi hädavajalik, kuid puhas vesi, mida arstid soovitasid, ei olnud alati kättesaadav (Gentilcore 2016, 159–162). Mereretked võimaldasid reisimist kaugematesse paikadesse ja muutsid inimeste arusaama maailmast, kuid ei olnud alati ohutud, nagu näitab muuhulgas Rotterdami Erasmuse (u 1466–1536) dialoog „Laevahukk“ (Erasmus 2024, 83–92). Kauga aega teati maailma koosnevat Euroopast, Aasiast ja Aafrikast ning ülejäänud maailma moodustas inimeste teadvuses vesi; nii arvati, et kogu lõunapoolkera on täidetud veega. Mõlemad Ameerika mandrid jõudsid kaartidele 16. sajandil, 17. sajandi alguseks oli eurooplaste teadvusse jõudnud ka Austraalia (Starkey 2020, 229).

Antiikajal oli vesi asendamatu hügieeni ja teraapia vallas, ka ujumisel oli tollases kirjanduses oluline koht (vt Weber 1996). Rooma impeeriumi langemise järel ei olnud avalik kümblemine küll enam au sees, kuid see ei tähendanud hügieeniharjumuste

kadu, vaid pigem nende vähest kajastamist kirjanduses. Kümblemine muutus taas populaarseks keskajal ja varauusajal seoses kasvava huviga termaal- ja ravivete vastu (Classen 2017, 499; Benedek 2017, 531–532). Aja jooksul hakati allikaid ka (al)keemiliselt uurima ning eristama, milliste haiguste korral on teatud kindlad mineraalveed kasulikud ja milliseid tasuks vältida (Willard 2017, 568–594).

Järgnev vaatlus näitab, kuidas kajastusid need teemad 17. sajandil Tartus rajatud ülikooli tekstides.

Neli elementi Academia Gustaviana põhikirja järgi

Aastal 1632 Tartus rajatud Academia Gustavianas oli neli teaduskonda – filosoofia-, teoloogia-, õigus- ja arstiteaduskond. Õppeasutuse põhikirja kohaselt õpetati loodusteadusi nii filosoofia- kui ka arstiteaduskonnas – esimene pidi keskenduma matemaatilistele distsipliinidele, kus oli võimalik rakendada mõõtmist (aritmeetikale, geomeetria, muusikale, optikale, mehaanikale, astronoomiale, arhitektuurile jne), arstiteaduskonnas tuli õpetada füüsikat ja botaanikat (Constitutiones 2015, 64–66, 147–152). Tollane õppetöö hõlmas nii loenguid kui ka disputatsioone ehk akadeemilisi väitlusi,¹ mille korraldamine oli kõigi professorite jaoks kohustuslik vähemalt üks või kaks korda aastas (sammas, 48, 122). Suurem osa loodusteaduslike disputatsioone Academia Gustavianas olid tugevasti mõjutatud peripateetilisest filosoofiast ja tuginesid Aristoteelse töödele ja nende tõlgendustele (Friedenthal ja Piirimäe 2015, 76). Üks Academia Gustaviana disputatsioonides kajastatud teema oli neli elementi, millest maailm koosneb.

Academia Gustaviana põhikirjas on kasutatava loodusteaduste õpikuna ära toodud Johannes Magiruse (u 1560–1596) raamat „Physiologiae Peripateticae libri sex“ („Kuu raamatut peripateetilisest filosoofiast“, esmatrükk 1597) (Constitutiones 2015, 64, 147), mille kolmandas raamatus on ülevaade neljast elemendist (*terra, aqua, aër, ignis*) ja nende segust (*mixtio*). Toetutud on seal Aristoteelse eelnimetatud teostele – „Meteoroogia“, „Taevast“, „Tekkimisest ja hävimisest“ – ja nende varauusaegsetele kommentaaridele Jacopo Zabarellale (1533–1589) ja Julius Caesar Scaligerile (1484–1558). Zabarella võrdles Aristoteelse looduskäsitlusi Eukleidese geomeetria ja aritmeetikaga (Mikkeli 1992, 44), Scaliger tõstas omakorda mitmeid küsimusi elementide kohta, nt tühjuse olemasolu ja segude defineerimine (Sakamoto 2016, 75, 149). Magiruse õpikut kasutati kaua Uppsala ülikoolis, 1626. aasta põhikiri tegi selle kohustuslikuks (Lindroth 1989: 141). Et sama põhikiri võeti üle Tartu ülikoolis, siis võib ka Liivimaal asuvas ülikoo-

1 Varauusaegne disputatsioon (ld k *disputatio*) oli eraldi žanr, mis hõlmas nii kirjalikku teksti kui ka suulist esitust. Siinses artiklis on *disputatsiooni* sünonüümina kasutatud sõna *dispuut*, Academia Gustaviana disputatsioonide tiitel-lehel võis sünonüümsena kirjas olla ka *dissertatio* (ld k 'dissertatsioon'), *discursus* (ld k 'diskursus'), *exercitatio* (ld k 'harjutus') vms.

lis eeldada samasugust Magirusele toetuvat loodusloo õpetamist (Rein 2024, 361). Siinkohal olgu mainitud, et Magiruse õpiku järgi õppis looduslugu Cambridge'i ülikoolis ka näiteks Isaac Newton (1643–1727) (Sapunaru ja Fernandes 2018, 179).

Academia Gustaviana akadeemilistes kirjutistes võidi mainida ka nelja elemendiga seotud elementaarvaime – 1640. aastal peetud oratsioonis ehk akadeemilises kõnes „Inimesest“ („Oratio de homine“) selgitab rootslasest üliõpilane Sequardus Wallander, et ta räägib inimesest, kes on Jumala loodud mõistuslik olend, kuid need, kelle kohta Paracelsus väitis, et nad ei põlvne Aadamast ja elavad kas vees, mägedes või tules, kõnes käsitlemist ei leia (Wallander 1640, A3v–A4; Rein 2010, 72; 2011, 112). Seega võib järeldada, et Paracelsuse teost nümfidest, sülfidest jt tunti ka Academia Gustavianas.

Academia Gustaviana põhikiri nägi ette konservatiivset Aristoteelse-keskset lähenemist loodusteadustele vaatamata 17. sajandil levivatele uutele teooriatele. Tartu ülikooli rajamine leidis aset murrangulisel teadusrevolutsiooni ajal, mistõttu võiks sealsetes tekstides oodata erisuguseid lähenemisi, isegi kui põhikiri seda ette ei näinud. Mitmesuguseid teadmisi võidi kaasa tuua mujalt Euroopast. Sinne vaatlus uurib elemendi „vesi“ käsitlemist koosluses teiste elementidega Academia Gustaviana akadeemilistes töodes. Artiklis küsitakse, kas maad, vett, õhku ja tuld mõisteti Academia Gustavianas alati ilmtingimata elementidena või oli ka muid võimalusi. Eeldada võib, et veest kirjutati 17. sajandi Tartu disputatsioonides, oratsioonides ja traktaatides erisugustes kontekstides.²

Neli elementi Academia Gustaviana disputatsioonides

Nelja elementi Academia Gustaviana akadeemilistes töodes on varem käsitletud põgusalt, vaadeldes piiblitsitaatide esinemist selleteemalistes disputatsioonides (Rein 2010, 58; 2011, 98). Tartus peeti kaks elementide teemalist disputatsiooni peatselt pärast Academia Gustaviana rajamist, aastal 1633, kui ülikooli esimese retoorika- ja poetikaprofessori Heinrich Oldenburgi (1583–1634) eesistumisel väideldi maa („Disputatio physica de terra“) ja tule („Disputatio physica anniversaria. De natura ignis“) üle. Esimese disputatsiooniga astus üles tudeng Nicolaus Prytz (1605–1689) ja teise respondent³ oli üliõpilane Jonas Lannerus (?–?). Järgmisel, 1634. aastal esitati disputat-

2 Disputatsioonide pidamine oli Academia Gustaviana põhikirjas ära märgitud õppetöö kohustusliku osana, kuid rootsiaegses Tartu ülikoolis oli oluline roll ka oratsioonidel ehk akadeemilistel kõnedel, mis toimusid retoorikaõpingute raames. Nii disputatsioonide kui ka oratsioonide juures oli oluline suuline esitus ja selle abil esinemise harjutamine, kuid näited mõlemast žanrist on säilinud tänu trükitud tekstidele. Disputatsioonide ja oratsioonide ettekandmisega olid enamasti küll seotud üliõpilased, kuid tekstide autorlus on sageli vaieldav. Academia Gustaviana trükikojas avaldati ka mitmeid traktaate aktuaalsetel teemadel, mis olid eelnimetatud töödest mahukamad ning mille autor oli kas professor või mõni muu kõrge positsiooniga isik. Õppetööga neil otsest seost ei pruukinud olla.

3 Disputatsiooni juhataes eesistuja (enamasti professor), kes sageli oli ka dispuudi autor. Suulise kaitsmise juures vastas oponentide küsimustele respondentist tudeng. Disputatsiooni tiitellehele märgiti nii eesistuja kui ka respondendi nimed.

sioon elemendist „õhk“ („De aëre“), mis kahjuks ei ole säilinud. Selle eesistuja oli hilisem Turu akadeemia professor Nicolaus Aritander (?–1644) ja respondent oli Petrus Anundi (1608–1678) (Jaanson 2000, 186). Elementi „maa“ käsitleti Tartus ka 1640. aastal, mil selleteemalise disputatsiooni („Disputatio physica de terra“) eesistuja oli retoorika-, poeetika- ja juuraprofessor Laurentius Ludenius (Lorenz Luden, 1592–1654) ning töö kandis ette tudeng Abel Lyra (1609–1678). Teine dispuut elemendist „õhk“ esitati Tartus aastal 1647 („Disputatio philosophica de elemento aeris specialiter considerato“), mil eesistuja oli loodusteaduste professor Johannes Eri ja respondent Olaus Bergius (?–1670), ning kolmas sama professori eesistumisel 1652. aastal („Disputatorium physicarum decima tertia de elemento aeris“), kui selle üle väitles tudeng Johannes Luth (1630–1677). Elemendist „maa“ peeti disputatsioon veel ka 1654. aastal („Disputatio philosophica de terra“), mil see toimus filosoofiaprofessor Petrus Lideniuse (?–?) ja üliõpilase Petrus Laurentii (?–1683) osalusel (Jaanson 2000).

Eelnevast nähtub, et kõige enam peeti Academia Gustavianas disputatsioone elementidest „maa“ (1633, 1640, 1654) ja „õhk“ (1634, 1647, 1652) – kummastki kolm. Elemendist „tuli“ oli vaid üks dispuut (1633) ja elemendist „vesi“ mitte ainsatki. Siiski käsitleti Academia Gustaviana loodusteaduste professorite eesistumisel ka kõiki nelja elementi koos. Petrus Schomeruse (1607–1660) juhendamisel peeti 1638. aastal disputatsioon elementide loomusest („Disputatio philosophica de natura elementorum in genere“), mille üle väitles üliõpilane Martinus Faxelius (?–1651). Samateemaline dispuut („Disputatio physica de natura elementorum in genere“) tuli esitusele ka 1645. aastal Johannes Eri eesistumisel, kui väitlejaks oli tudeng Andreas Udbingius (1619?–1672). Veel peeti Academia Gustavianas kaks disputatsiooni „segust“. Neist esimese („Disputatio philosophica de mixtione“) esitas tudeng Carolus Ruberus (?–?) juba mainitud, kuid vahepeal end magistriks väidelnud Martinus Faxeliuse eesistumisel 1641. aastal (Faxelius ja Ruberus 1641). Teise, 1646. aastal peetud selleteemalise disputatsiooni („Disputatio physica de mixtione“) eesistuja oli Johannes Eri ning respondent Petrus Byringius (Johannes Eri ja Byringius 1646).

Ühtlasi võib märgata, et elementide teemaliste disputatsioonide eesistuja ei pruukinud olla loodusteaduste professor, kolme töö puhul oli seda poeetika- ja retoorika-professor (Oldenburg, Ludenius) ning ühe töö juures filosoofiaprofessor (Lidenius). Liiginimetus oli sellistel töödel kas *disputatio physica* (loodusteaduslik disputatsioon) või *disputatio philosophica* (filosoofaalane disputatsioon). Kuna lähenemine loodusteadustele oli Academia Gustavianas pigem teoreetiline, võis neid kahte koguni sünonüümideks pidada (Friedenthal ja Piirimäe 2015, 76).

Vaatamata sellele, et elemendist „vesi“ Academia Gustaviana päevil eraldi disputatsiooni ei peetud, olid elemendid omavahel seotud ning vett mainiti teisigi elemente käsitlevates töödes. Eriti puudutas see „maad“ (*terra*), mida võis mõista mitmel moel.

Maa võis olla maakera, riik või piirkond (nt Rootsimaa, Saksamaa, Liivimaa), muld või savi ning lisaks element „maa“. Maa ja vesi olid mõlemad tihedad ja rasked elemendid, koos moodustasid nad kera (Ludenius ja Lyra 1640, A3v–A4). Üks element võis teiseks üle minna – vedel pori või muda sisaldab juba rohkem vett kui maad; kui vesi kuivab ja aurustub, on tegu õhuga ning järelejäänud tahket ainet on võimalik põletada (samas, B2–B2v). Paralleeli toomisel inimese kehaga nimetati jõgesid ja allikaid Maa vereks (Ludenius ja Lyra 1640, B3v). Vesi oli vanem element kui maa, kuna viimane tekkis kolmandal loomispäeval vee taandumisel (Oldenburg ja Prytz 1633, A2). Mainiti ka meritsi toimunud avastusretki uute maade otsinguil (Lidenius ja Petrus Laurentii 1654, B3v). Disputatsioonist tulest seevastu on öeldud, et pipral, nõgesel ja keeval veel on kuumus, mis pärineb tulelt, ning tule üks ülesandeid on vee ja maa külmuse leevendamine (Oldenburg ja Lannerus 1633, A4). Õhk ümbritses maad ja vett (Johannes Erici ja Luth 1652, A2) ning oli niiske neist lähtuvate aurude tõttu (Johannes Erici ja Bergius 1647, A2).

Nelja elementi koos käsitlevates disputatsioonides toodi vesi välja kui külmim element (Schomerus ja Faxelius 1638, A3), samuti osutati, et vesi võtab selle kuju, mille sees ta paikneb (Johannes Erici ja Udbringius 1645, B3v). Lisati, et puhtal veel ei ole maitset, ning mainiti taas, et maa ja vesi koos moodustavad kera (Schomerus ja Faxelius 1638, A4v–B). Disputatsioon segust, mis peeti 1646. aastal, täiendas veel, et tuli kui kuumim element leevendab vee külmust, vesi jälle tule kuumust (Johannes Erici ja Byringius 1646, A2). Seega vee füüsikalisi omadusi ei nähtudki väga erinevalt tänapäevast, mil vett samuti iseloomustatakse kui maitsetut ainet, mis normaaltingimustel on vedel ja võtab anuma kuju, mille sees ta asub.

1654. aastal kaitstud Petrus Lideniuse ja Petrus Laurentii disputatsioon „Maast“ on teadaolevalt ainus rootsiaegse Tartu ülikooli dispuut, mis on 21. sajandil uuesti ette kantud ja koguni eesti keeles: see juhtus 2007. aastal Tartu ülikooli 375. juubeli puhul, illustreerimaks varauusaegset teadust, mille kohaselt Maa oli maailma keskpunkt. Disputatsiooni kommentaarina on kirjutatud, et tekstist pole ilmtingimata vaja otsida lineaarset progressi, vaid töös võib olulisem olla hoopis moraalne sõnum. Näiteks põhjusena, miks on ühed Maa osad viljakandvamad kui teised, on disputatsioonist välja toodud see, et inimesed üksteist aitaksid (Lidenius ja Petrus Laurentii 1654, C2–C2v; Leppik 2009, 32–34).

Lisaks elemendi „vesi“ käsitlemisele teistest elementidest kõnelevates disputatsioonides peeti Tartus 1637. aastal oratsioon ehk akadeemiline kõne „Vetest“ („Oratio de aquis“), mille kandis ette sakslasest tudeng Petrus Langius (?–?). Kui disputatsioonide esitamine Academia Gustavianas oli seotud eri teaduskondade professoritega, siis oratsioonide pidamine oli filosoofiateaduskonnas toimuvate kõnekunstiõpingute pärusmaa, mille eest vastutas retoorikaproffessor (Constitutiones 2015, 67, 156). Seega ei saa oratsioonist eeldada vaid loodusteaduslikku lähenemist elemendile „vesi“.

Enne selle kõne juurde asumist vaadeldakse järgnevas alajaotuses, millises kontekstis võidi vett käsitleda rootsiaegse Tartu ülikooli disputatsioonides, oratsioonides ja traktaatides.

Veest Johannes Magiruse õpikus ja Tartu akadeemilistes töodes

Academia Gustaviana põhikirjas nõutud Johannes Magiruse loodusteaduste õpiku kolmandas raamatus on elementi „vesi“ iseloomustatud lühidalt, tuginedes Aristoteelsele ja teda kommenteerinud 16. sajandi universaalteadlastele Julius Caesar Scaligerile ja Gerolamo Cardanole (1501–1576). Sealtoodu kohaselt on vesi raske, külm ja niiske element, mis ümbritseb maad kõikjalt. Kui maad ei niisutataks veega, ei saaks seal midagi targata ega kasvada, niisiis on vesi justkui tärkamise (*generatio*) ema. Oma loomuliku külmusega jahutab vesi tule kuumust, mis omakorda on tärkamise isa (Magirus 1600, 83–85). Magiruse teose neljandas raamatus on eraldi juttu ilmastikunähtustest ja merest (samas, 144–160).

Tartu disputatsioonides ei pruukinud lähenemine vee teemale aga alati olla arisootellik ega toetuda Johannes Magirusele. Juba enne ülikooli inauguratsiooni kaitsti 1631. aastal Tartu gümnaasiumis meditsiinilis-loodusteaduslik disputatsioon, mis toetus nii Hippokratese traktaadile „Õhust, veest ja elupaikadest“ kui ka Paracelsuse järgija Martin Rulandi (1532–1602) raamatule „Veeravi“ („Hydriaticae“, 1568), mis andis ülevaate Euroopa mineraalveeallikatest. Selle autor Johannes Raicus (u 1580–1632) soovitas Tartus esinevate haiguste raviks antimoniga rikastatud mineraalvett (Raicus ja Turdinus 1631; Raicus 2016, 213–223).

Tartu ülikooli esimene ajaloo professor Friedrich Menius (u 1593–1659) esitas oma 1634. aastal avaldatud traktaadis „Kriitiline diatriib Balti mere nimedest ja sadamatest“ („Diatribae criticae de maris Balthici nominibus et ostiis“) võrdlevalt Läänemerre suubuvate jõgede vanad ja uued nimed (Menius 1634, A3v), kirjutise lõpuosas on nimetatud ka Võrtsjärvest alguse saavat ja Peipsi järve suubuvat Emajõge (samas, C1v).

Tartus ja selle naabruses asuvaid veekogusid kirjeldab lähemalt rootslane Johannes Rising(h) (1611–1649) oma „Kõnes Tartu linnast“, mille ta pidas 1637. aasta algul. Tema sõnul on Emajõgi puhta ja tervisliku veega ning väga kalarikas, selle vool pole kiire ja jõgi sobib hästi laevatamiseks. Nii Võrtsjärvest kui ka Peipsi järvest tuuakse palju värsket kala, mistõttu on toiduained Tartus väga mugavalt kättesaadavad ja odavad. Tartu on piisavalt veega varustatud ka tervislike allikate tõttu, neist suurepäraseim on Jakobi allikas, mis põhjapoolse müüri juures jõuliselt pulbitseb. Tervisliku veega allikaid on linnas teisigi (Risingh 1637, B2v–B3; [1996] 2009, 26–29). Kõnes hinnatakse vett ja veekogusid eelkõige laevatatavuse, söögi ja joogi seisukohast, s.o majanduslikust aspektist.

Veest räägib ka Academia Gustavianasse 1639. aastal immatrikuleeritud Johannes Gutsloff (1617–1657) 1644. aastast pärinev traktaat „Lühike ülevaade ja õpetus vääralt pühaks peetud Võhandu jõest Liivimaal“ („Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieffland Wöhhand“), milles autor lükkab ümber kohalike talupoegade arvamuse, et Võhandu jõgi on püha. Gutsloffi sõnul ei ole jõe veeski ehitamine jumalavallatu tegu, sest see ei põhjusta ikaldust ega näljahäda, nagu talupojad arvavad ja usuvad (Gutsloff 1644, 18–42). Kuigi seda teost on käsitletud eri nurkade alt (Kõiv 1997; 1998; 2003; 2005; Valk 2014; 2015; Plath ja Vanamölder 2022), võib siinkohal esile tuua religioosse lähenemise veele, millele vastandub majanduslik vaade. Vajadusele ülikoolis õpitud teemasid praktiliselt rakendada viitas ka Academia Gustaviana põhikiri, kus nõuti Petrus Ramuse (Pierre de la Ramée, 1515–1572) filosoofiale toetumist (Constitutiones 2015, 66, 152).

Kui Academia Gustaviana tegutsemisajast veeteemalist disputatsiooni ei ole, siis Academia Gustavo-Carolina päevil 1692. aasta lõpus kaitses üliõpilane Arvidus Grund (1667–1730) poeetika-, retoorika- ja õigusteaduse professori Olaus Hermelini (1658 – pärast aastat 1712) eesistumisel dissertatsiooni „Vee kogumisest ja jaotamisest“ („De aquis corrivandis emittendis que dissertatio“), mis käsitleb vee- ja kanalisatsioonivõrkude rajamist (Hermelin ja Grund 1692) ja vaatlleb seega taas majandusküsimusi.

Eelnevast nähtub, et lähenemine elemendile „vesi“ oli 17. sajandi Tartu ülikooli trükistes küllaltki praktiline ja toetus mitte ainult Aristotelesele ja tema pooldajatele, vaid ka Paracelsuse ja Ramuse filosoofiale. Tartule iseloomulikust Emajõeest oli juttu vaid Friedrich Meniuse traktaadis ja Johannes Risinghi „Kõnes Tartu linnast“. Samas võib täheldada, et Tartu oratsioonide ja disputatsioonide tiitellehtedel võib aastast 1636 tööde suulise ettekande kohana näha lisaks Tartu Kuninglikule Academia Gustavianale märget „Emajõe ääres“ (*ad Embeccam*). Seda täiendust saab ilmselt seostada kõnekunsti-, poeetika- ja juuraprofessori Laurentius Ludeniuse ametisseastumisega Tartus, kelle aktiivne tegevus disputatsioonide ja oratsioonide koostamisel algas just sellest aastast. Tema ametiaja algusest on ka oratsioon „Vetest“.

Oratsioon „Vetest“ ja selle esitaja Petrus Langius

Oratsioon pealkirjaga „Vetest“ („De aquis“) ehk ainus täielikult elemendile „vesi“ pühendatud töö Academia Gustavianas peeti 1637. aasta 30. oktoobril. Kõne trükiti ilmselt mõnevõrra hiljem, sest selle ettekandmisele osutatakse tiitellehel mineviku vormis. Oratsiooni esitamise aasta oli seega sama mis „Kõnel Tartu linnast“ ning mõlema trükise tiitellehel on ka mäрге, et kõne peetakse Emajõe ääres Academia Gustavianas. Kõne „Vetest“ esitaja oli Saksamaalt Holsteini hertsogkonnast pärinev üliõpilane Petrus Langius, tema oratsiooni trükitud teksti pikkus on 32 lk kvartformaadis, millest valdav osa on eeldatavasti tudengi enda koostatud. Kõnele eelneb

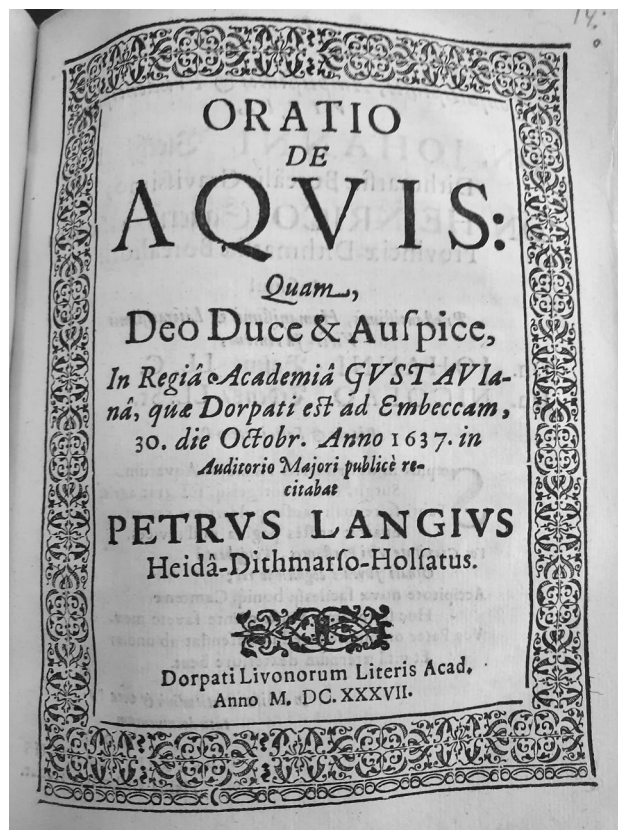
kolme lehekülje pikkune eessõna retoorikaproffessor Laurentius Ludeniusest, mis on dateeritud 29. oktoobriga 1637, seega päev enne oratsiooni ettekandmist. Üliõpilase Petrus Langiuse kohta on teada, et ta oli sündinud Põhja-Dithmarschenis Heides, mis asus Jüüti poolsaare algusosas Põhjamere ääres. Samast kandist oli pärit ka Laurentius Ludenius, kelle isa ja vennad tegid vaimulikukarjääri just Põhja-Dithmarschenis, vend Melchior Ludenius oli 1637. aastast Heide diakon (Kaju 2009, 40–41).

Petrus Langius immatrikuleerus 1632. aasta kevadel Danzigi (Gdański) gümnaasiumisse ja samal aastal üksiti Königsbergi ülikooli. Oktoobris 1635. aastal sai temast Rostocki ülikooli üliõpilane, Academia Gustaviana matriklisse kanti see tudeng 30. mail 1637 (Teriing 1984, 169). Petrus Langiuse sünnilinn Heide asus Elbe ja Eideri jõe vahel, seega oli üliõpilase kodukandi suurim jõgi Elbe. Teadaolevate eluloandmete põhjal nähtub, et enne Academia Gustavianasse saabumist oli Petrus Langius seni kogu aeg elanud mere lähedal – nii Heide, Danzig, Königsberg kui ka Rostock asusid kas mere ääres või selle vahetus läheduses. Asudes õppima Academia Gustavianas, tuli tudeng esmakordselt elama sisemaale. „Kõne vetest“ oli Petrus Langiuse esimene ülesastumine Tartus ja ainus oratsioon, mille ta Academia Gustavianas pidas. Et ta oli Tartu ülikooli tudengiks saanud viis kuud enne selle kõne esitamist oktoobri lõpus, oli 1637. aasta suvi ühtlasi aeg, mil tal oli võimalus Tartuga tutvuda.

Aastal 1634 kutsuti Academia Gustavianasse professoriks Greifswaldi ülikoolist Laurentius Ludenius ning samast aastast on täheldatav ka Saksamaa põhjapoolsetelt aladelt pärit üliõpilaste immatrikuleerumine Tartu ülikooli. Ka 1637. aastal, kui Petrus Langius Academia Gustavianasse saabus, tuli sealtkandist Tartusse õppima mitmeid tudengeid. Tartusse tuleku üks põhjus võis olla eemaldumine kolmekümneaastase sõja tallermaast, kuid selles, miks õpingute paigaks valiti just Liivimaal asuv ülikool, võib oletada Laurentius Ludeniuse mõju. Vaadeldes Petrus Langiuse oratsioonile „Vetest“ pühendusluuletusi kirjutanud kaastudengite päritolu ja immatrikuleerumise aegu, nähtub, et neli üliõpilast kuuest oli pärit Pommerimaalt (Greifswaldist, Kolbergist (Kołobrzegist), Freienwaldest (Chociwelist), Wollinist (Wolinist)), üks Halberstadtist Kesk-Saksamaal ning üks oli liivimaalane Riiast. Kui Greifswaldist pärit pühendusluuletuse autor David Ertman immatrikuleerus Tartu ülikooli juba 1634. aastal, siis ülejäänud viis (Bartholomaeus Hillius, David Cunitius (u 1614–1670), Adrianus Verginius (1615–1647), Christophorus Michael (1613–1650) ning Jacobus Friederichs) on Academia Gustaviana matriklisse kantud aastal 1637 ehk siis saabusid Tartusse Petrus Langiusega samal aastal. Kahe Pommerimaa üliõpilase (David Cunitiuse ja Adrianus Verginiuse) immatrikuleerumine toimus koguni 10. oktoobril ehk 20 päeva enne oratsiooni „Vetest“ ettekandmist, mis näitab, et oma pühendusluuletused pidid nad oletatavasti kirjutama peatselt pärast Tartus tudengistaatuse saamist. Seega ühendas Petrus Langiust oratsioonile „Vetest“ gratulatsioon kirjutanud kaastudengitega nii kodupaik kui

ka immatrikuleerumise aeg. Oletada võib, et sarnaselt kaastudengitega võis ka tema sünniaasta jääda vahemikku 1613–1615.

Järgnevatel aastatel pärast kõne „Vetest“ ettekandmist väitles Petrus Langius Tartus ka nelja disputatsiooni üle. Kõigepealt disputeeris ta 1639. aastal Laurentius Ludenius eesistumisel majanduse teemal (Ludeniuse ja Langius 1639) ja teoloogiaprofessor Andreas Virginiuse (1596–1664) eesistumisel prohvet Jesaja sõnade üle Js 53:5 (Virginiuse ja Langius 1639). Kaks aastat hiljem väitles ta taas Laurentius Ludenius eesistumisel, nood aastal 1641. trükitud kaks tööd pole küll säilinud,⁴ kuid kuna need trükiti uuesti Ludenius eesistumisel peetud disputatsioonide kogumikus „Tegusast mehest“ („De viro practico“) aastal 1643, saab nende tekstiga siiski tutvuda (Ludeniuse 1643, C1–C4v). Petrus Langius kirjutas Tartus ka luuletusi, mis olid adresseeritud teistele sakslastest ülikoolipere liikmetele (Jaanson 2000). Tema edasise käekäigu kohta kahjuks andmed puuduvad, kuid Tartu akadeemilistes töodes on märgata tema tihe side

Peter Langiuse Tartus 1637. aastal peetud oratsiooni „Vetest“ tiitelleht. Asukoht: Stockholmi Kuninglik Raamatukogu.

⁴ Aastal 1641. trükitud disputatsioonide pealkirjad on „De viro practico in genere“ („Praktilisest mehest üldiselt“) ja „De ethica paraenetica“ („Veenvast eetikast“).

Saksamaalt tulnud tudengite ja kaasmaalasest professori Laurentius Ludeniusega, keda võibki pidada Petrus Langiuse patrooniks.

Kui suunduda oratsiooni „Vetest“ juurde, siis autori avaluuletus räägib veest kui vaenulikust nähtusest (Langius 1637, A1v). Laurentius Ludenius, kes toona oli Academia Gustaviana rektor ja õigusteaduskonna dekaan, alustab oma eessõna oratsioonile väitega, et pime antiikaeg kujutab Neptunust merejumalana, kuid kristlastel pole vaja teda tunda (samas, A2). Esile on toodud piibli loomislugu sellest, kuidas taevas tehti veest ning maa oli vee all, enne kui Jumal käskis sel taanduda (1Ms 1:9–10). Kuiva maa väljumine vee alt oli Jumala heategu, kuna see sai eluasemeks nii inimestele kui loomadele. Kõrvutades Maad inimkehaga, võrdleb Ludenius vett arterite ja veenidega (Langius 1637, A2v). Vee ohtlikkusele osutab professor muuhulgas mainides, et meresõitjatel on olnud teada, millised ohud laevareisiga kaasnevad (samas, A2v–A3). Seega on eessõnas rõhutatud pigem vee ohtlikkust kui kasulikkust.

Oratsiooni autor Petrus Langius alustab oma sõnavõttu hoogsalt ja kirjeldab vett kui imeväärset ja ühtaegu hirmuäratavat nähtust – nii nagu seda on vaal teiste mereloomade ja elevant teiste maismaaloomadega võrreldes. Autori sõnul peab vesi loomu poolest voolama ja Jumala kätes on nii kuiva maa kui ka jõgede läbimiseks tarvilike koolmete tekitamine. Piiblist on Jumala kordasaadetud imena esile tõstetud juutide läbimine Punasest merest Moosese juhtimisel, kui meri taandus, ja vaarao sõjaväe hukkumine, kui vesi oma süngi tagasi valgus (2Ms 14:16–29). Jumala osa vete reguleerimisel toob Petrus Langius välja nii piibli loomisloo kui ka veeuputuse kaudu, samuti näitab ta vee osalust Issanda ülistamisel psalmides (Langius 1637, A3v–A4v). Võib küsida, kui palju kõnetas tollast Tartu ülikooliperet vaala ja elevandi nimetamine, kuid et muidki näiteid oli võõrast kultuuriruumist, siis vähemalt võrdpildina pidid need loomad sümboliseerima midagi erakordset.

Piibelliku lähenemise järel iseloomustab autor vett Aristotelese loodusfilosoofia vaimus. Ta kirjeldab vett kui külmitat ja niisket elementi ning seda, kuidas vesi suhestub ülejäänud kolme elemendiga. Tõenäoliselt on autor siinkohal kasutanud Johannes Magiruse õpikut, sest ülevaade elementidest langeb olulisel määral sealse käsitlusega kokku. Nii ütleb Langius sarnaselt Magirusega, et tuli on tärkamise isa, samal ajal kui vesi on selle ema, ning et vesi pehmedab maasse visatud terasid, et need saaksid võtta looduse poolt ette nähtud vormi (samas, B). Samas on autor lisanud oma seisukohti ja hinnanguid. Ta rõhutab, et vesi kustutab janu ja pakub jahutust ning kuigi õpetatud mehed arvavad, et õhk on kõige niiskem element, leiab autor oma kogemuse põhjal, et vee niiskus on selle elemendi tiheduse tõttu õhu omast suurem (samas, B).

Nähtavasti Aristotelese „Meteoroloogiale“ toetudes on välja toodud vee füüsikalised omadused, ilmastikunähtused ja pilvede moodustumine, mille juures autor kirjeldab emotsionaalselt pilvede kuju ja värvi (samas, B1v–B2). Ülevaade antakse ka sade-

metest eri aastaegadel, mille käigus jutustatakse nii vihmast, lumest kui ka rahest ja jääst, kastest ja härmatisest. Esitatud on ka haruldasemad nähtused meteoroloogias, nimelt juhtumid, kui taevast sajab usse, kalu, konni, kive ja pori, nii nagu Soodomas olevat sadanud väävlit ja tuld (1Ms 19:24). Rahe võib autori sõnul olla ettekuulutatav, sest raheterad võivad moodustada mitmesuguseid loomakujusid, nt on autor eriliselt esile toonud seakujulisi rahetükke (Langius 1637, B2v–B4). Seega on Petrus Langius oma esituses ühendanud antiikse loodusfilosoofia ja piibli apokalüptilise lähenemise.

Järgnevalt jutustab Petrus Langius Jumala vägevuse imetlemiseks allikatest, järvedest ja jõgedest ning siinkohal algab geograafiline ülevaade vetest. See vaatlus käib küll pigem autori kaasaja kohta ning toetub ilmselt mõnele omaaegsele kosmograafiale, kuid allikate, järvede ja jõgede ülevaade ei hõlma Läänemere regiooni, vaid kaugemaid paiku ja vesi, mis on mingil kombel ebatavalised ja imetabased.

Niisiis väidab autor, et Islandil on allikas, mis muudab kiviks kõik, mis sinna sisse visatakse. Samuti asub seal teine allikas, millest joomise korral saabub surm. Iirimaal omakorda olla läte, mis säilitab nooruse sel, kes ses kümbleb. Šotimaal võib leida allika, mille vee pinnal ujuvad õlilitilgad, ja Austrias Styrias asuvad allikad, mis kutsuvad esile struumat. Paflagoonias (Musta mere ääres) olla läte, millest joomisel jääb purju. Saksamaal asuvad Schwalbachi mineraalveeallikad, Wiesbadenis soojaveeallikad, Böömimaal Karlsbadi veed. Sardiinias aga olla soojad allikad, mis muidu ravivad silmi, kuid vargad muudavad pimedaks (samas, B4v). Esitatus on näha tendentsi, et geograafiliselt kaugematel allikatel on eriti imelised omadused. Realistlik on aga kõnes välja toodud mineraalveeallikate kasvav tähtsus varauusaegses saksa kultuuriruumis.

Mõneti sarnase ülevaade esitab Petrus Langius ka iseäralikest järvedest. Enamasti eristuvad mainitud järved vee omaduste poolest, vahel ka oma fauna tõttu. Nii näiteks elavat Šotimaal Loch Lomondis autori sõnul uimedeta kalad, seevastu Bodenseest voolab Reini jõgi läbi, ilma et jõe ja järve vesi seguneksid. Saksamaal Mansfeldi krahvkonnas omakorda asuvat soolajärv, kus kalavõrgud võivad ära põleda, kui need liiga sügavale heita. Itaalias Campanias asub vulkaaniline Avernuse järv, mis paikneb kraatris ja on laavaga täidetud. Pilatuse järv Šveitsis on autori sõnul oma nime saanud Pontius Pilatuse järgi, kes on sinna maetud – selle kinnituseks on kõne ladinakeelsele tekstile lisatud saksakeelne luuletus Pilatuse järvest. Palestiinas ehk Pühal maal asub aga Asfaldijärv (*Lacus Asphaltites*) ehk Surnumeri, kust pole võimalik elavana välja tulla ja mille lähedal asusid ka Soodom ja Komorra (samas, B4v–C). Järvede geograafia ulatub seega Kaledooniast põhjas kuni Palestiinani lõunas, puudutades nii autori kodukohast kui ka Tartust üsna kaugel asuvaid veekogusid, millele omistatakse müstilisi omadusi.

Järgneb ülevaade jõgedest, milles mainitakse kõigepealt Thamesi Inglismaal, seejärel Tajo jõge Hispaanias ja edasi Tiberi, Crati ja Po ehk Eridanose jõge Itaalias. Vii-

mase kohta lisab autor, et luuletajad peavad Eridanost jõgede kuningaks, sest ta on seotud Päikese poja Phaethoni karistusega. Oratsoonis mainitakse veel Transilvaania, Makedoonia ja Süüria jõgesid ning mõnevõrra pikemalt kirjeldatakse Niiluse üleujutusi Egiptuses. Mõistagi on ka jõgedel imeväärseid omadusi – Crati Kalaabrias muutvat juuksed blondiks, Axios Makedoonias aga kariloomad mustaks, Süüria Sabati (Sambati) jõgi kuivanud kunagi igal sapatipäeval ära, kuid pärast Kristuse ülestõusmist olevat ta selle omaduse minetanud (samas, Cv). Ülevaade jõgedest ulatub jällegi põhjast lõunasse ning pole põhjust arvata, et Petrus Langiusel nendega isiklikku kokkupuudet oleks olnud. Ent Saksamaa jõgedest räägib autor eraldi, kõigepealt Doonaust, Reinist ja Mainist, jõudes seejärel oma kodukandi jõe ehk Elbe ja selle lisajõgede juurde. Kahe lehekülje ulatuses kirjeldab autor Kuu mõju tõusule ja mõõnale (samas, Cv–C2v).

Petrus Langiuse sõnul voolavad kõik jõed merre, kuid meri ei aja sellegipoolest üle kallaste. Peipsi järve suubuvast Emajõest oratsoonis juttu ei ole, mis viib mõttele, et autor ei olnud kohalikest vetest kuigi teadlik. Siit võib omakorda järeldada, et oratsioon võib-olla ei olnudki koostatud Tartus, vaid tudeng tõi selle endaga Saksamaalt kaasa. Ent kui Petrus Langius asub loetlema meresid ja nende osi, lahti ja väinu, mainib ta ära ka Balti mere ning selle kaks lahte, Soome ja Botnia lahe. Seevastu oluliselt pikemalt on juttu Vahemerest (samas, C2v–C3v).

Vesi liigub autori sõnul idast läände, selle tõendusena tuuakse välja, et ida poole Ameerikasse sõitmine võtab aega kolmkümmend päeva, tagasitulek Hispaaniasse aga kolm kuud. Lisaks räägib autor kõigi aegade vapraimast meresõitjast Fernão de Magalhãesist (1480–1521), kes avas teistele mereteena kitsa Magalhãesi väina Lõuna-Ameerikas (samas, C4–D).

Seejärel jõuab autor tagasi piibli veeuputuse juurde (1Ms 7:10–24), millega ta võrdleb üleujutusi oma kodukandis Holsteinis. Ühtlasi juhatab see taas sisse vee ohtlikkuse teema, mida lahatakse enam kui kolme lehekülje ulatuses ning kus autor toob ära oma kogemuse tulvavetega. Konkreetse sündmusena kirjeldab Petrus Langius veeuputust Holsteinis, mis algas 11. oktoobri ööl vastu 12. kuupäeva aastal 1634, kui meri tõusis üle kallaste ning vee alla jäid inimesed, kariloomad ja põllud. Üliviljakas Dithmarscheni piirkond pääses autori sõnul vaevu hädaohust (Langius 1637, D–D3).

Autor tsiteerib veeuputuse kirjeldust Ovidiuse „Metamorfoosides“ (I rmt read 272–273, 285–290), kuid lisab, et sedalaadi olukorrad pole siiski lootusetud. Langius toob välja selle, kuidas Joonas kala kõhus pidi viibima ja sealt välja pääses (Jn 2:1–11) ning kuidas Jeesus merel tormi vaigistas (Mt 8:23–27). Siinkohal rõhutab ta, et ulgumerele seilajad ja võimsatel jõgedel reisijad saavad pärast reisi küll jutustada läbitud hädaohudest, kuid ühtlasi on nad näinud Issanda imeväärseid tegusid, kelle ettenägelikkus juhib kõike (Langius 1637, Dv–D2). Nii kasvatab kokkupuude veega inimestes tänu-

likkust – näitena võib lisada ka Pauluse, kes laevahukust pääsenuna (Ap 27:14–44) jõudis Rooma (Langius 1637, D2v). Kõne viimases näites vee ohtlikkusest jutustatakse kuningas Friedrich Barbarossa (1122/24–1190) uppumisest teel kolmandasse risticõtta (sammas, D2v). Ühtlasi täiendab see fakt Püha Maaga seotud näiteid.

Petrus Langiuse oratsioon „Vetest“ lõpeb tõdemusega, et veest ollakse kõikjal ümbritsetud, ning seega palub autor, et Jumal vaigistaks voogude jõudu, et need ei muutuks vaenulikuks (sammas, D3). Nii jääbki domineerima kõne algul välja öeldu, et vesi on aukartustäratav ja ohtlik nähtus, millega kokkupuutel tuleb loota Jumalale. See langeb ühtlasi kokku nõudega, mis oli retoorika õpingutele esitatud Academia Gustaviana põhikirjas – kõnepidamise siht pidi ennekõike olema Jumala kiitus (Constitutio-nes 2015, 67, 156). Samas on näha, et kui Laurentius Ludenius oma eessõnas maalib märksa trööstituma pildi inimese võimetusest vete ees, siis Petrus Langius toob veega seoses välja nii lootuse kui ka tänutunde, kui Jumala abiga suudetakse vett ohjata. Kirjeldatud uputus toimus samal aastal, kui Laurentius Ludenius kutsuti Tartusse professoriks, seega võis ka temal sellega isiklik kokkupuude olla.

Kõnele „Vetest“ on lisatud õnnitlusluuletused nii juba mainitud kaastudengite kui ka Laurentius Ludeniuse sulest, kes moodustab nimest Petrus Langius anagrammi *penitus largus* – 'läbinisti heldekäeline'. Paistab, et element „vesi“ oli luuletuste loomiseks inspireeriv – gratulatsioonide teemaks olid nii neli elementi, vee imelisuus kui ka Jumala kiitus (Langius 1637, D3–D4v).

Kokkuvõttena võib öelda, et pidades Tartus kõne „Vetest“, toetus autor Petrus Langius nii piiblile kui ka Aristotelesele ja tema kommenteerijatele, vesi oli autori käsitluses üks neljast elemendist. Ent andes ülevaate allikatest, jõgedest, järvedest ja meredest, olid tema allikad varauusaegsed, kuigi toetusid rohkem veekogudega seotud uskumustele kui reaalsusele. Autor kõneles ka isikliku kogemuse põhjal oma kodukohast Holsteinis Põhjamere ääres ja sealsest üleujutusest 1634. aastal, mis võis tuttav olla ka professor Ludeniusele, sest see oli ka tema kodukant. Langius osutab oma kõnes läbivalt vee ja merereiside ohtlikkusele. Tartus asuvast Emajõest oratsioonis juttu ei ole, küll aga Euroopa suurematest jõgedest. Pikalt on juttu sademetest ning ka tõusust ja mõõnast, millega autoril oli ilmselt kokkupuude Põhjamere rannikul. Kõnes puudub ülevaade veekogudega seotud taimestikust, ka loomadest ning nende kohast inimese toidulualal on juttu väga vähe. Puuduvad ka veega seotud müütilised olendid. Kõnes toodud geograafiline ülevaade jõgedest, järvedest ja meredest hõlmab eelkõige Vana Maaailma, eraldi on aga jutustatud Magalhãesi avastusretkedest. Ujumisele viidatakse vaid seoses Friedrich Barbarossa uppumisega. Kõne on draamatiline ja aeg-ajalt pikitud luuleridadega, kuid sealses kirjelduses puudub täielikult veekogude esteetiline mõõde. Kuigi Langiuse hiljem Academia Gustavianas esitatud disputatsioonidest kaks peegeldasid selgelt praktilisi väärtusi, rõhutab tema oratsioon „Vetest“ pigem

kõlbeliste omaduste olulisust, tuues esile aukartuse, alandlikkuse ja Jumalale lootmise. Samasugust lähenemist on välja toodud ka 1654. aastal kaitstud Petrus Lideniuse ja Petrus Laurentii disputatsiooni „Maast“ tõlgendamisel (Leppik 2009, 33–34).

Kõigi elemente käsitlevate disputatsioonide üle väitlesid Academia Gustavianas Rootsist pärit üliõpilased, kes moodustasid üliõpilaskonna tuumiku (Tering 2008, 285). Ülikooli põhikirja kohaselt pidi oratsioonide teemad valima retoorikaproffessor (Constitutiones 2015, 67, 156). Võib arvata, et Laurentius Ludenius valis vee üle kõnet pidama teadlikult oma kodukandist pärit tudengi ja kaitsealuse, et too saaks oratsiooni koostamisel toetuda oma isiklikele kogemustele ja eelnevatele õpingutele. Kaalukeeleks võis osutada ka valmis oratsiooni olemasolu. Rootsi päritolu üliõpilane oleks oma tausta põhjal veest rääkinud teisiti. Vaadeldes teemat geograafilisest aspektist – kui Academia Gustaviana ajaloo-professori Friedrich Meniuse 1634. aastal trükitud traktaat andis ülevaate Läänemere äärsest geograafiast, siis Petrus Langiuse 1637. aastal peetud oratsioon näitlikustas eelkõige kaugemaid piirkondi. Oletada võib, et ka kõne „Vetest“ üks eesmärke Academia Gustavianas oli lisaks retoorika- ja üldisematele loodusteaduste studiumile geograafia õppimine, sest selleteemalisi disputatsioone Tartus 17. sajandi esimesel poolel ei olnud.

Kokkuvõte

Academia Gustaviana disputatsioonides ja oratsioonides kajastati muuhulgas nelja elementi – maad, vett, õhku ja tuld, toetudes antiikautoritele ja nende tõlgendustele. Enamasti oli käsitus avaram kui vaid elementide tasandil, millele viitab ka asjaolu, et nende tööde eesistujad olid enamasti retoorika- ja poetikaproffessorid, ühel korral ka ajaloo-professor. Maast ja õhust oli Tartus kummastki kolm disputatsiooni ja tulest üks. Veest disputatsiooni ei olnud, küll aga oratsioon „Vetest“ aastast 1637. Samuti kirjutati veest teisi elemente käsitlevates disputatsioonides ning vesi oli aktuaalne teema ka teistes Tartu akadeemilistes trükistes, kus vett käsitleti nii majanduslikest, meditsiinilistest, geograafilistest kui ka teistest aspektidest lähtudes. Maa, õhu ja tule teemaliste disputatsioonide üle väitlesid Rootsist pärit üliõpilased, kuid oratsiooni „Vetest“ pidas Saksamaalt Holsteinist tulnud üliõpilane Petrus Langius, kelle sünnilinn Heide asus Põhjamere ligiduses. Samast piirkonnast oli pärit ka professor Laurentius Ludenius ning teda on põhjust pidada üliõpilase patrooniks.

Oratsioon „Vetest“ toetub nii Aristotelesele ja tema tõlgendustele kui ka piiblile, aeg-ajalt lisab autor emotsionaalselt oma seisukohti. Lisaks heidab kõne valgust ka varauusaegsele maailmale ning avastustele geograafia vallas. Veekogude kajastamisel tuuakse tihti ära nendega seotud müstilised lood ja uskumused, mis jällegi kõnet ilmestavad. Emajõest oratsioonis ei räägita, kuid Läänemerd on seal lühidalt mainitud. Võimalik, et kõne oli üliõpilasel valmis juba enne Tartusse saabumist. Kõneleja iseloo-

mustab vett kui ohtlikku ja hirmuäratavat nähtust, millega kokkupuutel tuleb loota Jumalale. Selle näitlikustamiseks kirjeldab autor mõni aasta tagasi toimunud üleujutust oma kodukohas. Piiblist lähtuvalt demonstreeritakse oratsioonis vett pigem kui vaenulikke elemente ja kuiva maad nähakse Jumala heateona. Siiski nähtub kõnest, et vesi on küll ohtlik, kuid need ohud on ületatavad, mida demonstreerisid ilmekalt 15. ja 16. sajandi suured mereretked. Ameerikast on kõnes juttu, kuid Austraaliat, mida samuti 17. sajandi alguse Euroopas juba teati, oratsioonis ei mainita. Küll aga on kõnes ära nimetatud vee olulisus joogina ja Saksa kultuuriruumis avastatud tervislikud mineraalveed, mis olid muutunud aktuaalseks temaks. Oratsiooni muudab huvitavaks asjaolu, et selle esitas sakslasest tudeng, kel oli veega teistsugune kogemus kui rootslastel, kes moodustasid toona Tartus üliõpilaskonna enamiku. Kuna oratsioonid olid osa retoorikaõpingutest Academia Gustavianas, oli lähenemine vee teemale emotsionaalsem, mitmekülgsem, isiklikum ja rohkemate vihjetega piiblile kui teiste elementide (maa, õhk, tuli) puhul, mille kohta 17. sajandil koostati Tartus disputatsioonid. Ühtlasi võib kõne „Vetest“ eesmärgina näha geograafiaõpinguid. Oratsioonist ilmneb ka asjaolu, et kodukandi veed kujundavad olulisel määral inimese maailmapilti.

Autor tänab anonüümseid retsensente parandusettepanekute eest.

Allikad

Aristoteles. 1952. *Meteorologica*. Tõlkinud H. D. P. Lee. Loeb Classical Library 397. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Benedek, Thomas G. 2017. „The Role of Therapeutic Bathing in the Sixteenth Century and Its Contemporary Scientific Explanations.“ – *Bodily and Spiritual Hygiene in Medieval and Early Modern Literature. Explorations of Textual Presentations of Filth and Water*, toimetanud Albrecht Classen, 528–567. Berlin; Boston: Walter de Gruyter GmbH.

Blackburn, Simon. 2002. *Oxfordi filosoofialeksikon*. Tallinn: Vagabund.

Bobik, Joseph. 2006. *Aquinas on Matter and Form and the Elements. A Translation and Interpretation of the De Principiis Naturae and De Mixtione Elementorum of St. Thomas Aquinas*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.

Classen, Albrecht. 2017. „The 'Dirty Middle Ages': Bathing and Cleanliness in the Middle Ages. With an Emphasis on Medieval German Courtly Romances, Early Modern Novels, and Art History: Another Myth-Buster.“ – *Bodily and Spiritual Hygiene in Medieval and Early Modern Literature. Explorations of Textual Presentations of Filth and Water*, toimetanud Albrecht Classen, 458–500. Berlin; Boston: Walter de Gruyter GmbH.

———. 2018. *Water in Medieval Literature. An Ecocritical Reading*. Lanham; Boulder; New York; London: Lexington Books.

Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academiae Gustavianae). Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri. (1997) 2015. Teine, parandatud ja täiendatud väljaanne. Tõlkinud Kristi Viiding. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Erasmus Rotterdamist. 2024. „Laevahukk.“ Tõlkinud Kaarina Rein. – *Vikerkaar* 10–11: 83–92.

Faxelius, Martinus ja Carolus Ruberus 1641. *Disputatio philosophica de mixtione*. Dorpati Livonorum: Lit. Acad.

Friedenthal, Meelis ja Pärtel Piirimäe. 2015. „Philosophical disputations at the University of Tartu 1632–1710: Boundaries of a discipline.“ – *Studia Philosophica Estonica* 8 (2): 65–90. <https://doi.org/10.12697/spe.2015.8.2.03>.

Gentilcore, David. 2016. *Food and Health in Early Modern Europe. Diet, Medicine and Society, 1450–1800*. London; New Delhi; New York; Sydney: Bloomsbury.

Gutslaff, Johannes. 1644. *Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieffland Wöhhandta. Daraus die Vnchristliche Abbrennung der Sommerpahlschen Mühlen geschehen ist. Aus Christlichem Eyfer, wegen des Vnchristlichen vnd Heydnischen Aberglaubens gegeben Von Johanne Gutslaff, Pomer. Pastorn zu Vrbs in Lieffland*. Dorpt in Lieffland: J. Vogel.

Hermelin, Olaus ja Arvidus Grund. 1692. *De aquis corrivandis emittendisq[ue] dissertatio*. Dorpati: J. Brendeken.

Hippocrates. (1923) 1984. „Airs Waters Places.“ – *Hippocrates*, I kd, tõlkinud W. H. S. Jones. The Loeb Classical Library 147, 65–137. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Jaanson, Ene-Lille. 2000. *Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710. Ajalugu ja trükiste bibliograafia. Druckerei der Universität Dorpat 1632–1710. Geschichte und Bibliographie der Druckschriften*. Tartu: OÜ Greif.

Johannes Erici ja Olaus Bergius. 1647. *Disputatio philosophica de elemento aeris specialiter considerato*. Dorpati Livonorum: J. Vogelius.

Johannes Erici ja Petrus Byringius. 1646. *Disputatio physica de mixtione*. Dorpati Livonorum: J. Vogelius.

Johannes Erici ja Johannes Luth. 1652. *Disputationum physicarum decima tertia de elemento aeris*. Dorpati Livonorum: J. Vogelius.

Johannes Erici ja Andreas Udbingius. 1645. *Disputatio physica de natura elementorum in genere*. Dorpati Livonorum: J. Vogelius.

Kaju, Katre. 2009. „Laurentius Ludenius (1592–1654), Greifswaldi ja Tartu ülikooli professor.“ – *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* XXXVII: 39–67.

Kallinen, Maija. 1995. *Change and Stability. Natural Philosophy at the Academy of Turku (1640–1713)*. *Studia Historica* 51. Helsinki: Finnish Historical Society.

Kõiv, Lea. 1997. „Pilk 17. sajandi Liivimaa vaimuilma: Johannes Gutslaff. Kurtzer Bericht und Vnterricht ueber die falschheilig genandten Bäche in Lieflant Woehhandta.“ – *Kleio*, nr 2 (20), 9–15.

———. 1998. „Einblick in die livländische geistige Welt des 17. Jahrhunderts: Johannes Gutslaff. Kurtzer Bericht und Vnterricht ueber die falschheilig genandten Bäche in Lieflant Wöhhandta...“ – *Kirik ja kirjasõna Läänemere regioonis 17. sajandil*. Acta Bibliothecae Nationalis Estoniae = Eesti Rahvusraamatukogu toimetised VII, koostanud Piret Lotman, 85–105. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.

———. 2003. „Johannes Gutslaff's Kurtzer Bericht: eine typische und einzigartige Erscheinung im estländischen Schriftum des 17. Jahrhundert.“ – *Kulturgeschichte der baltischen Länder in der Frühen Neuzeit: Mit einem Ausblick in die Moderne*, koostanud Klaus Garber ja Martin Klöcker, 375–406. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783110950816.375>.

———. 2005. „Johannes Gutslaff ja tema „Lühike teade ja õpetus.““ Magistritöö. Juhendanud Tiit Rosenberg. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, ajaloo ja arheoloogia instituut, Eesti ajaloo õppetool. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/902>.

Langius, Petrus. 1637. *Oratio de aquis*. Dorpati Livonorum: Lit. acad.

Leppik, Lea. 2009. „Mida me teame Rootsi-aegse Tartu ülikooli teadusest praegu rohkem kui 25 aastat tagasi?“ – *Tartu ülikooli ajaloo küsimusi* XXXVII: 20–38.

Lidenius, Petrus ja Petrus Laurentii Arbogensis. 1654. *Disputatio philosophica de terra*. Dorpati Livonorum: J. Vogelius.

Lindroth, Sten. 1989. *Svensk lärdomshistoria: Stormaktstiden*. Stockholm: Typografi Karl-Erik Forsberg.

Ludenus, Laurentius. 1643. *De viro practico, deque mediis ad vitam practicam deducentibus liber*. Dorpati Livonorum: Typ. Acad.

Ludenus, Laurentius ja Petrus Langius. 1639. *Oeconomica*. Dorpati Livonorum: Lit. Acad.

Ludenus, Laurentius ja Abel Lyra 1640. *Disputatio physica de terra*. Dorpati Livonorum: Lit. Acad.

Magirus, Johannes. 1600. *Physica peripatetica ex Aristotele, eivsque interpretibus collecta, & in sex libros distincta*. Francofurti: Ex Officina D. Zachariae Palthenii.

Menius, Friedrich. 1634. *Diatribes critica de maris Balthici nominibus et ostiis. Ubi contra novatores nonnullos vetus Ptolomaei sententia defenditur et rectius explicatur*. Dorpati Livonorum: J. Pistorius.

Mikkeli, Heikki. 1992. *An Aristotelian Response to Renaissance Humanism. Jacopo Zabarella on the Nature of Arts and Sciences*. Helsinki: Finnish Historical Society.

Moran, Bruce T. 2006. *Distilling Knowledge: Alchemy, Chemistry, and the Scientific Revolution*. Cambridge; London: Harvard University Press.

Oldenburg, Henricus ja Jonas Lannerus. 1633. *Disputatio physica anniversaria. De natura ignis*. Dorpati Livonorum: J. Pistorius.

Oldenburg, Henricus ja Nicolaus Prytz. 1633. *Disputatio physica de terra*. Dorpati Livonorum: J. Pistorius.

Pagel, Walter. 2002. *Joan Baptista Van Helmont, Reformer of Science and Medicine*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paracelsus. 1998. „Paragranum. Alkeemia, meditsiini kolmas alus.“ Tõlkinud Kalle Hein. – *Akadeemia* 10 (1): 64–87.

Plath, Ulrike ja Kaarel Vanamölder. 2022. „Põrkuvad „ilmamaad“ 17. sajandi Liivimaal.“ – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 30. Keskkondluse erinumber, toimetanud Ulrike Plath, Elle-Mari Talivee ja Kadri Tüür, 27–46. <https://doi.org/10.7592/methis.v24i30.22101>.

Raicus, Johannes. 2016. „Füüsikalise meditsiini pühendusdisputatsioon.“ Tõlkinud Kaarina Rein. – *Akadeemia* 28 (2): 210–224.

Raicus, Johannes ja Petrus Turdinus. 1631. *Disputatio physico-medica votiva εις ιέρωμα surgenti jam Dorpati novo collegio regio*. Rigae Livonum: G. Schröder.

Rein, Kaarina. 2010. „Teoloogiatudengite meditsiiniteemalised oratsioonid Tartu Academia Gustaviana's.“ – *Usuteaduslik Ajakiri* 61 (2): 53–76. <https://ojs.utlib.ee/index.php/UA/article/view/23238>

———. 2011. *Arstiteadus rootsiaegses Tartu gümnaasiumis ja ülikoolis aastatel 1630–1656. Meditsiiniälased disputatsioonid ja oratsioonid ning nende autorid*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis 21. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/17146>.

———. 2024. „Botaanika rootsiaegses Tartu ülikoolis Johannes Eri ja Andreas Arvidi disputatsiooni 'De plantis' näitel.“ – *Keel ja Kirjandus* 67 (4): 354–373. <https://doi.org/10.54013/kk796a3>

Risingh, Johannes Claudii. 1637. *Oratio de civitate Dorpatensi*. Dorpati: Typ. acad.

———. (1996) 2009. *Kõne Tartu linnast. 1637*. Tõlkinud ja kommenteerinud Marju Lepajõe. Tartu: Ilmamaa.

Sakamoto, Kuni. 2016. *Julius Caesar Scaliger, Renaissance Reformer of Aristotelianism. A Study of His Exotericae Exercitationes*, toimetanud C. H. Lüthy ja P. J. J. M. Bakker. History of Science and Medicine Library 26. Leiden; Boston: Brill.

Salumaa, Elmar. 2023. *Filosoofia ajalugu. Antiikfilosoofia. Keskaja filosoofia*. Tartu: Postimehe Kirjastus.

Sapunaru, Raquel Anna ja Gabriela Fernandes. 2018. „What We Think We Know about Newton’s *Principia*.” – *EDUCA – Revista Multidisciplinar em Educação* 5 (12): 171–192. <https://doi.org/10.26568/2359-2087.2018.2859>.

Schomerus, Petrus ja Martinus Faxelius. 1638. *Disputatio physica de natura elementorum in genere*. Dorpati: Typ. Acad.

Starkey, Lindsay J. 2020. *Encountering Water in Early Modern Europe and Beyond. Redefining the Universe through Natural Philosophy, Religious Reformations and Sea Voyaging*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Tering, Arvo. 1984. *Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632–1710*. Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis V. Tallinn: Valgus.

———. 2008. *Eesti-, liivi- ja kuramaalased Euroopa ülikoolides 1561–1798*. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

Valk, Heiki. 2014. „Püha Võhandu rahvaus ja -pärimused.“ – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 2013, 9–51. Tartu: Eesti Õpetatud Selts. <https://oes.ut.ee/wp-content/uploads/Valk1.pdf>.

———. 2015. „Pühast Võhandust, Pühälättest ja ohvrijärvest.“ – *Ajalooline Ajakiri*, nr 1/2 (151/152), 3–37.

Virginius, Andreas ja Petrus Langius. 1639. *Μελέτη theologica de μελιτημέροις prophetae verbis Esa: 53. v. 5. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus propter scelera nostra: disciplina pacis nostrae super eum, et vibice ejus sanati sumus*. Dorpati Livonorum: Lit. acad.

Wallander, Sigvardius Olai. 1640. *Oratio de homine*. Dorpati Livonorum: Lit. Acad.

Weber, Marga. 1996. *Antike Badekultur*. München: C. H. Beck.

Willard, Thomas. 2017. „Testing the Waters: Early Modern Studies.“ – *Bodily and Spiritual Hygiene in Medieval and Early Modern Literature. Explorations of Textual Presentations of Filth and Water*, toimetanud Albrecht Classen, 568–594. Berlin; Boston: Walter de Gruyter GmbH.

—. 2020. „The Monsters of Paracelsus.“ – *Beasts, Humans, and Transhumans in the Middle Ages and the Renaissance*, toimetanud J. Eugene Clay, 151–166. Turnhout: Brepols. <https://doi.org/10.1484/M.ASMAR-EB.120889>.

Kaarina Rein – PhD, toimetaja Tartu Ülikooli filosoofia- ja semiootika instituudi mõtte-
loo õppetoolis. Lõpetanud Tartu ülikooli klassikalise filoloogina ja kaitses samas dok-
torikraadi väitekirjaga Academia Gustaviana meditsiinitööst. Tema uurimistöo hõl-
mab varauusaegse Tartu ülikooli disputatsioone ja oratsioone, ta on eestindanud kir-
jandust antiigist tänapäevani.

E-post: kaarina.rein[at]ut.ee

An Oration on Waters Delivered at the *Academia Gustaviana* by the Emajõgi River

Kaarina Rein

Keywords: four elements, early modern orations and disputations, natural sciences at the *Academia Gustaviana*, water in the early modern period

The study of natural sciences at the *Academia Gustaviana Dorpatensis*, founded in 1632, was based mainly on peripatetic philosophy. According to the constitutions of the institution, natural sciences were taught at the Faculty of Philosophy and at the Faculty of Medicine. The former took care of the mathematical disciplines (arithmetic, geometry, music, optics, mechanics, astronomy, architecture, etc.), the latter's task was to teach physics and botany.

According to Aristotle, the world consisted of four elements – Earth, Water, Air and Fire –, which is reflected e. g. in his *Meteorology*, *On the Heavens* and *On Generation and Corruption*. In Tartu, disputations were presented on three of them – Earth, Air and Fire, all delivered at the Faculty of Philosophy; as concerns Water, an oration about it was made entitled *De aquis* (*On waters*). It was presented in October 1637 by a German student Petrus Langius, who originated from Heide in Holstein, situated on the shore of the North Sea. Orationes were part of the study of rhetoric at the Faculty of Philosophy, and Laurentius Ludenius (1592–1654), the Professor of Law, Poetics and Rhetoric at the *Academia Gustaviana* from 1634 to 1654, came from Holstein as well.

The theory of the four elements had been replaced by the theory of the three principles (salt, sulphur and mercury) by Paracelsus (1493–1541) and that of two elements (water and air) by Jan Baptist van Helmont (1580–1644). However, the disputations made in Tartu still discussed the four elements and their mixture. The mandatory textbook for the study of natural sciences at the Faculty of Medicine in Tartu was *Physiologiae Peripateticae libri sex* (1597) by Johannes Magirus (ca 1560–1597).

Water was mentioned in the academic works of the *Academia Gustaviana Dorpatensis* from the medical, religious, economic and geographical points of view. It was approached in a rather practical manner involving descriptions of water's role as drinking water, the medical use of mineral waters, the fishes living in rivers and lakes, the harbours by the Baltic Sea. Water was also discussed in connection with other elements as it was thought to have especially close ties with Earth. Water was regarded to be the cold and wet element.

The oration *De aquis*, delivered at the *Academia Gustaviana* in 1637, describes water as something simultaneously wonderful and frightening, comparable to a whale among the creatures of the sea and an elephant among the creatures of dry land. The author highlights several miracles from the Old Testament in the oration. Similarly with the disputations concerning the elements, the oration *De aquis* describes Water, using Johannes Magirus' textbook, while the author adds his own opinions about the element. He also uses *Meteorology* by Aristotle when describing rain, snow, ice etc. Langius also mentions some rare phenomena, such as worms, fishes, frogs, stones or mud falling from the sky. He believes that hail can predict the future, when one looks at the shape of hailstones.

The oration *De aquis* gives a geographical survey of springs, lakes and rivers of Europe and the Near East, beginning from Iceland in the North and ending with Palestine and Egypt in the South. The speech attributes mystical characteristics to several of these, e. g. guaranteeing eternal youth or caus-

ing a disease by the contact with their water. However, actual mineral springs and the growing interest in these waters are brought forth as well. The Inundation of the Nile in Egypt is told about, but the rivers of Germany have a special place in the speech. Although the title page of the oration *De aquis* declares that the speech is delivered in Tartu by the Emajõgi River, the latter deserves no mention in the text. The survey of the seas, however, also presents the Baltic Sea and its gulfs. The author endorses the Portuguese explorer Ferdinand Magellan (ca 1480–1521) who discovered the Strait of Magellan and opened the sea routes for other voyageurs. It is disputable whether the author compiled the text of his oration in Tartu, as he could have taken it along from his previous studies in Germany. Petrus Langius describes the personal experience of a terrible flooding in his homeland Holstein in October 1634. He quotes the description of flood by Ovid and compares the event with the flood narrative from Genesis. Although these events demonstrate the dangerous nature of water, the author of the oration tells his audience that in case of perilous contact with water one should not lose hope but ought to rely on God.

To conclude – the oration *De aquis* delivered by Petrus Langius at the *Academia Gustaviana* in 1637 is based on the Bible, works of Aristotle and their commentaries, as well as other early modern texts and the presenter's personal experience. The oration formed a part of the studies of rhetoric, natural sciences and probably particularly geography, as no geographical disputations were delivered at the *Academia Gustaviana*. The speech also reveals that the waters of a person's homeland can have an impact on their world view.

Kaarina Rein has studied Classics at the University of Tartu; her PhD dissertation discussed medical texts from the *Academia Gustaviana*. Her research focuses on 17th-century disputations and orations at the University of Tartu. Currently she is an editor at the Chair of Intellectual History, Institute of Philosophy and Semiotics, University of Tartu.

E-mail: kaarina.rein[at]ut.ee